

Den pragmatiska metoden.

AF

Allan Törnudd.

Den mest aktuella företeelsen inom den amerikanska filosofin är fortfarande pragmatismen. Den är egentligen snart fyrtio år gammal, men som många andra filosofiska idéer förde den länge en föga bemärkt tillvaro, för att sedan, då den kom i rätta händer, med ens utveckla alla sina resurser, vinna världsrykte och undergå en snabb förvandling — ty den var dömd att förvandlas som allt jordiskt. Härdarna för dess uppblomstring voro Harvard University, Chicago och Oxford. När den för sju år sedan med *James' »Pragmatism»* seglade öfver till den europeiska kontinenten, hade den redan upptagit en mängd främmande element i sin lära. Den fortsatta assimilationen af likt och olik har sedan dess på båda sidor om oceanen i grund förvanskat dess karaktär. De flesta nu populära andrahands-upplagor af all den »anti-intellektualism», som går under dess namn, beteckna redan pragmatismens förfall. I dess hemland uppträdde tidigt analytiska undersökningar jämsides med det syntetiska utvecklingsförloppet — en sträfvan att återupplösa den i dess ursprungliga beståndsdelar för att vinna utgångspunkter för en regelrätt kritik. Det är denna uppgift som alltjämt står på dagordningen.

Också i Finland har pragmatismen tillräckligt länge figurerat i tal och skrift, för att dess ytterlinjer och allmänaste syftning måste få anses kända; en mera speciell behandling af ämnet är således motiverad. En sak som förtjänar att närmare skärskådas är den i kortfattade framställningar ofta mycket styfmoderligt behandlade äldre pragmatismen,

den »pragmatiska metoden» hos James. Det följande rör sig endast om pragmatismen i denna mening, jämte några sidor af dess förhållande till den lika benämnda sanningsteorin.

*

Pragmatismens historiska fader, *Charles Peirce*, definerade den första gången år 1878 i en ganska oklar sats, föga förtjänt af sitt anseende som den klassiska formeln för pragmatismens princip. Ett grand tydligare uttryckte han långt senare sin lära (denna gång under titeln pragmatism!): »hela den rationella betydelsen af hvarje symbol består i sammanfattningen af allt det förnuftsmässiga handlande i allmänhet, som allt efter ifrågakommande olika omständigheter och ändamål skulle följa på antagandet af symbolen¹⁾. Andra definitioner ha sett dagen, sägande samma sak i annan form, och åter andra, som varierat själfva saken. Det är icke mödan värdt att räkna upp dem i detta sammanhang.

Då Peirce skref ned sina ofvan i fri öfversättning återgifna ord, var han ej längre pragmatismens målsman inför världen. James hade då redan tagit hand om den och inblåst i den en levande anda.

Peirce hade startat pragmatismen som en metod att »klara upp vårt tänkande». James tog uppgiften i stort. I pragmatismens namn yrkade han bl. a. på rediga begrepp gentemot det abstrakta ordtänkandets förvillelser. I »*Pragmatism*» intar detta yrkande första rummet på den nya lärans program. För att förklara »hvad som menas med pragmatism», frammanar författaren följande situation: En ekorre uppehåller sig på en trädstam. Då börjar en nyfiken vandrare, för att få se honom, gå rundt om trädet, men samtidigt rör sig ekorren så att den oafslåttligt behåller trädet mellan sig och mannen. Går nu denne *rundt om* ekorren eller icke? Det är frågan, hvarom James låter ett sällskap disputera, tills han löser den genom att göra följande nödvändiga åtskillnad: om man med »gå rundt om» ekorren menar att

¹⁾ »Issues of pragmatism» i »*The Monist*», 1905, s. 481.

flytta sig från en plats norr om honom till en öster om, vidare söder, väster och norr om honom igen, då bör frågan besvaras jakande; men menar man att befinna sig först framför honom, därpå till höger om, bakom, till vänster om och framför honom igen, blir svaret tydligen nekande, under de gifna omständigheterna. Detta är, säger James, ett enkelt exempel på den pragmatiska metoden.

Det var *den* pragmatismen. Den har ådragit sig mycken smälek för sin menlösa sanning. Det hör dock till historien, att ett par af de närvarande ej ville veta af det oombedda hårklyfveriet utan menade »rundt omkring» i vanlig borgerlig bemärkelse (*plain honest English 'round'*). Och äfven de, som äro klokare, försynda sig ofta nog mot det konkreta begreppstänkandets grundsats, fastän de erkänna den som den enda riktiga. Dessa försyndelser äro mycket vanliga bland de filosofiska, särskildt de metafysiska teoriernas villande mångfald. Att undvika och afslöja sådana misstag har tidigt hört till det engelska tänkandets stora förtjänster. Pragmatismen är härutinnan fortsättning på en ärorik nationell tradition.

Ett längre uppehåll vid denna punkt innebure emellertid en afvikelse från ämnet, ty hvad den pragmatiska metoden framför allt bär i skölden — jämför Peirce's definition — kommer ej alls till synes i det anförda exemplet, som med all sin ryktbarhet och popularitet är en tämligen förfelad illustration till pragmatismens mening. Kampen mot ordets makt upplefver visserligen just nu en renässans i den pågående kritiken af den formella logiken inom kretsar som stå pragmatismen nära. Men detta är en sak för sig. — James ger ett annat exempel, lånadt från Ostwald; det gäller striden om de tautomera föreningarnas konstitution. Den hade aldrig begynt, säger Ostwald, om de stridande frågat sig hvilket *experimentellt* faktum som hade bort utfalla olika efter antagandet af den ena eller den andra åsikten;¹⁾ ty det

¹⁾ Med tautomeri förstås att en och samma förening reagerar enligt två olika konstitutionsformler; enligt den ena teorin beror detta på att en labil väteatom ständigt oscillerar mellan två olika lägen i samma molekyl, enligt den andra på att ett dylikt ämne är en blandning af de båda isomererna.

hade då visat sig att ingen åtskillnad här var möjlig. De mot hvarandra uppställda teorierna hade hvar sitt bestämda föreställningsinnehåll, men af den art, att de, enligt Ostwalds påtagliga mening, ej inneslöto olika förväntningar, som kunnat framtvinga olika positioner, hvadan frågan bort förfalla som *praktiskt* meningslös.

Denna tankegång är i Peirce's anda. Den står ock i samklang med de flesta af James' egna tillämpningar af den pragmatiska metoden. Dess innebörd, till skillnad från den blotta begreppsutredningens grundsats, är uppenbar. Ur en viss synpunkt ansluter den sig som ett slags fortsättning och komplettering till denna. Det är »instrumentalismen» som kommer till.

Kunskap är makt. Att begreppen äro verktyg, nämligen värdefulla, för att ej säga outhärliga hjälpmedel i kampen för tillvaron, är ett påvisbart faktum. Det är de som ha gifvit människan hennes herravälde öfver djuren. Att de äro *intet annat* än verktyg, är en åsikt som har flere talangfulla försvarare i nyaste tid, bland dem *Henri Bergson*, hvilken så till vida är en erkänd pragmatist. Det är samma betraktelsesätt som begränsar hvarje omdömes mening till den »aktionsplan» (pragmatisten J. Dewey's term) som det innehåller; denna aktionsplan skola vi kalla omdömet's pragmatiska mening.

De flesta mänskliga omdömen ha en pragmatisk mening. Mest uppenbar är den i satser af typen »elden är lös», »frukosten är serverad» och andra meddelanden, afsedda till direkt omsättning i handling. Men äfven där en omedelbar anslutning till aktionsmomentet saknas, kan oftast med lätthet påvisas en indirekt sådan.

»Jag såg Max på gatan.» Dr G. Jacoby, som använde detta exempel i en studie öfver pragmatismen¹⁾, antager att Max har varit sjuk eller bortrest; han läser i de anförda orden tanken på att lämna de numera onödiga omsorgerna om honom därhän, att bereda sig på hans besök eller i öfrigt inrätta sig efter de förändrade omständigheterna. Ha de ej någon sådan innebörd för den som yttrar dem, så kan det betyda

¹⁾ »Der Pragmatismus», 1909, s. 11.

desto mer för den som hör på. Så långt Jacoby. Låt mig tillägga: äfven om inga bestämda föresatser eller uppmaningar äro underförstådda i det ögonblick det fälles, kan ett omdöme som detta nästan alltid få en praktisk betydelse; och detta är den, som uttalar eller lyssnar till det, sällan okunnig om: det bidrar att bestämma hans *eventuella* handlingssätt och har därmed åtminstone en latent och indirekt pragmatisk mening.

»Två gånger två är fyra.» Satsen vädjar ej i och för sig till våra rörelseorgan, men ho är den som för sina mått och steg kan undvara vetenskapen om dess sanning? Den innebär i själfva verket en öofverskådlig mängd af villkorliga aktionsplaner — d. v. s. tendenser till åtgärder, olika allt efter olika tillstötande »omständigheter och ändamål»¹⁾. Detsamma gäller öfriga formalvetenskapliga lärosatser.

De experimentella vetenskaperna arbeta på att uppställa generalisationer för tillämpning på konkreta fall — enkanerligen sådana fall, som ha någon betydelse för oss ur praktisk synpunkt. I fabriker, i sjuksalar, på mönsterfarmens tegar utveckla deras teorier och formler sin pragmatiska mening. De beskrifvande naturvetenskaperna äro deras trogna medhjälpare. Hvad astronomin och geografin beträffar, kan deras betydelse för sjöfarten nämnas som det allmännast bekanta exemplet på deras pragmatiska mission. Äfven den historiska forskningen, i både trängre och vidare mening, har sin pragmatiska betydelse. Genetisk analys spelar in öfverallt i den vetenskapliga behandlingen af den organiska världen. Äfven i fråga om samhällsorganismen är kännedomen om det förflutna en viktig betingelse för att kunna behärska det närvarande. Sociologin hämtar material från kulturhistoriska fakta. Men de sociala företeelserna äro oerhördt invecklade. Man kan ej heller experimentera med samhällen; därför kan man inte här uppställa exakta förutsägelser såsom i kemin och fysiken. Men hvad experimentet är för dem, det är i någon ringa mån samhällenas historia, med statistikens hjälp, för samhällsläran.

Nog om vetenskapen. Af de s. k. hvardagliga omdömena

¹⁾ Se sid. 254.

nämndes redan fallet Max, som är mycket typiskt. Låt vara att aktionstanken ej träder i förgrunden; — äfven i nästan utprägladt »betraktande» omdömesakter kan man oftast spåra den halfmedvetna tysta afsikten att om det gäller, också handla i enlighet med den i omdömet uttryckta tron. Tag bort den, och omdömet är ej längre detsamma, ur verkligheten gripna, som förut.

Ett omdöme gäller i allmänhet för att uttrycka en tro hos den som faller det; hvarje sådan tro, i hvilken ingår redobogenhet till ett eller annat handlingssätt, benägenhet för någon position, betyder alltså att omdömet har pragmatisk mening. Framför allt torde emellertid det uttalade eller nedskrifna omdömet vara afsedt att hos andra uppväcka en viss tro; den pragmatiska sidan af saken består här i att en »aktionsplan» öfverantvardas åt den mottagande parten och anbefalles till »pragmatisk tro», d. ä. efterrättelse i praktiken. Hvad blir då ur denna synpunkt skillnaden mellan en direkt uppmaning till handling och meddelandet om ett sakförhållande, mellan ingifvelser öfverförda i resp. imperativ och indikativ form? Väsentligen den, att den förra sorten bestämmer hvad som vid ett gifvet tillfälle skall göras, den senare åter skapar ett motiv som i förening med andra skall utlösa en ofta oförutsebar serie af rörelser. »Så och så förhåller det sig; gör hvad du finner nödigt i anledning däraf» — den senare, ofta icke uttalade delen af det hela innehåller all dess pragmatiska mening. Och denna pragmatiska mening — ett bidrag till en aktionsplan snarare än en utarbetad sådan — är för den stränge pragmatisten den enda mening omdömet öfver hufvud har. —

Hvad följer nu, om det är som pragmatismen säger? Jo, att filosofiska teorier, hvilka skrufvat abstraktionerna så högt, att de förlorat kontakten med de praktiska uppgifternas värld, ej äro förmer än sådana ord, som sakna konkret betydelse; de ha som dessa förfelat sin bestämmelse. Detsamma gäller mer eller mindre om allehanda idéer med oproportionerligt liten eller tvifvelaktig praktisk bärvidd. Hit höra många metafysiska byggnadsverk, bl. a. en karakteristisk

grupp teorier af spekulativt ursprung, som efterhand, för att räddas undan kollision med fakta, ha fått en för allt mänskligt främmande formulering — t. ex. den gudstro, som förnekar Guds personlighet och ingripande i världsförloppet.

Vidare följer att diskussioner om till det yttre olika teorier, som emellertid ha samma pragmatiska konsekvenser, äro meningslösheter i sitt slag. Hit kan helt säkert räknas både striderna om viljans frihet och om det s. k. transcendentproblemet, i deras mest subtilt filosofiska uppställning.

Och slutligen måste alla de begrepp, som ej kunna utnyttjas i omdömen med pragmatisk mening, kastas bort såsom odugliga verktyg. Till de ärevördigare offren för James' kritik inom denna kategori hör den skolastiska förteckningen öfver Guds metafysiska attribut, sådana som hans »aseitet», odelbarhet, upphöjdhet öfver skillnaden mellan substans och accidens m. m. »Uppriktigt sagdt», frågar James i en religionsfilosofisk studie, »huru kunna sådana egenskaper som dessa ställas i något bestämdt samband med vårt lif? Och om ingen af dem uppfordrar oss till några särskilda jämkningar i vårt handlingssätt, — hvilken väsentlig skillnad kan det rimligtvis göra för en människas religion om de äro sanna eller falska?»¹⁾

Ur strängt pragmatisk synpunkt är alltså också omdömet »mannen gick rundt omkring ekorn», äfven med en aldrig så noga bestämd innebörd, fortfarande meningslöst i den mån frågans afgörande ej hade direkt eller indirekt praktisk betydelse för någon af deltagarne i diskussionen, deras kusiner eller öfriga anförvanter. Inom parentes sagdt.

Det finns en hel klass af omdömen som ej äro afsedda att tolkas pragmatiskt, emedan de ha sitt eget värde som uttryck för blotta föreställningar — t. ex.: »det drager i skogen en ryttare fram och binder sin häst vid björkens stam» —, men därför göra de ej heller anspråk på att vara sanna; de

¹⁾ »Varieties of Religious Experience», sid. 445. James använder här, såsom flerstädes, attributen sann och falsk om begrepp i st. f. omdömen. Meningen är emellertid klar.

stå på hinsidan sanning och falskhet och äro på sätt och vis hvarken sanna eller falska, d. v. s. just hvad pragmatismen förkunnar om de opragmatiska omdömena, i det den kallar dem meningslösa. Men lika väl som en poetisk bild, utan att tagas på allvar, har sin uppgift i förmedlingen af estetisk njutning (stundom ock som en liknelse för en moralisk vädjan), så kan man på pragmatisk mark uppskatta en opragmatisk metafysik som ett konstverk, utan att gilla diskussionen om huruvida den är sann eller falsk.

James har i en af sina uppsatser gifvit följande framställning af den »rationalism», som pragmatismen bestrider: »De flesta rationalister skola numera medgifva, att pragmatismen ger en nog så riktig föreställning om förståndsverksamhetens ursprungliga uppkomst, men förneka de därur dragna slutsatserna. Detta fall — skola de säga — liknar fallet med den sexuella kärleken. Upprunnen ur naturens omsorg om att en ny generation skall bli född, har denna känsla sedermera utvecklats så mäktiga andliga behof, att, om man frågar hvarför en ny generation skall födas, svaret blir: främst för att kärleken skall fortleva. På samma sätt förhåller det sig med vårt förstånd: det uppkom ursprungligen som ett praktiskt hjälpmedel i kampen för lifvet; men det har i sin fortsatta utveckling vid sidan af denna uppgift öfvertagit funktionen att fatta den absoluta sanningen; och själfva lifvet tyckes numera vara gifvet främst för att denna funktion må fullföljas»¹⁾).

Författarens därpå följande repliker mot denna fingerade rationalism (bättre: intellektualism) må i detta sammanhang förbigås. Så som James här uppställer frågan, är ett psykologiskt-analytiskt problem uppblandadt med ett värdespörsmål, och lösningen blir delvis en smaksak. Den sexuella känslans såväl som intellektets biologiska utvecklingsbetingelser kunna efterforskas och teoretiskt rekonstrueras, och hvad de i denna dag *duga* till äro mer eller mindre demon-

¹⁾ Fri öfversättning ur »The Thing and its relations», i »Journal of Philosophy, psychology and scientific methods», II, 2, d. 19 jan. 1905, aftryckt i »A pluralistic universe», 1909.

sterbara fakta. Men om deras värdigaste uppgifter kunna inga teorier med vetenskapliga anspråk uppställas; hvad därom säges, vädjar till den subjektiva värderingen.

Det ligger i sakens natur, att den instrumentalistiska »theory of meaning», som den pragmatiska metoden med sin utprägladt normativa hållning utgår ifrån, är en smaksak i ganska hög grad. Men därmed är den strängt taget ej sämre än krafvet på konkreta begrepp, hvarom ofvan. Så till vida som det alltid ligger i den enskildes fria skön att »mena» hvad han vill med sina ord, är hvarje stämpling af »meningslösheter» ett öfvergrepp. Pragmatismen håller inte heller så mycket på att den pragmatiska meningen är den enda möjliga, som på att den *borde* betraktas som den ensamt afgörande.

Varningen för det blotta ordtänkandet — äfven kalladt modern »nominalism» — förutsätter dock, som hvarje vädjan, en resonansbotten hos den allmänhet den vänder sig till. Så ock pragmatismen: den bygger på det psykologiska antagandet, att människorna för det mesta omedvetet omfatta dess princip, ehuru de af misstag och i tanklöshet bryta mot den, liksom mot den förra. Och liksom bemälda »nominalism» med goda skäl trotsar det envisaste »honest English' round»¹⁾, så trotsar pragmatismen den motsträfviga intellektualismen i förhoppning att den ej företräder mänsklighetens naturliga hållning i denna fråga. Detta är ungefär hvad som blir kvar af »teorin» i egentlig mening.

Sålunda mana de båda till fördjupad själfkänedom och målmedvetenhet i tänkandet. Den senare förutsätter den förra; därför har den ock införlifvat den med sin lära. Bakom ordet söker den tanken, bakom tanken handlingen.

Det behöfver ej sägas, att djupt i människonaturen finnes en lust att konstatera fakta såsom sådana, att göra frågor och besvara dem; med andra ord, att söka sanningen, utan afseende å dess möjliga praktiska konsekvenser. Denna benägenhet har enligt wiener-filosofen *Jerusalem* — en pragmatist med reservation — utvecklat sig ur behofvet af att fälla omdömen »auf Vorrat»; samma behof, som James så

¹⁾ Se sid. 255.

ofta hänvisar till för att förklara de skenbart opragmatiska omdömenas stora mängd. Frågan om proportionerna förr, nu och framdeles mellan det sålunda uppkomna rent »teoretiska intresset» och det praktiska, blir då det stora spörsmålet. Oxford-pragmatisten *F. C. S. Schiller* anser att »ett tänkande som ej har något praktiskt livsvärde är ett vidunder, en sjuklig förirrelse och ett fel i anpassningen, som det naturliga urvalet förr eller senare måste sopa bort»¹⁾. Men andra, bland dem amerikanen *J. B. Pratt*, se i den praktiska synpunkten en ren modeyttring som, i synnerhet tillämpad på filosofin, kommer att ha endast ett flyktigt bestånd. Också Bergson tar afstånd från den pragmatiska omdömes-tolkningens utsträckning till filosofin *par préférence*, metafysiken — för hvilken han förbehåller en särskild kunskapsförmögenhet, intuitionen, till skillnad från den begreppsbyggande intelligensen.

Detta var ur-pragmatismen, fritt framställd i stora drag. En fortsatt utredning af dess ensidighet och öfverdrifter vore en prosaisk slutmanöver. Också James' egna mångahanda modifikationsförslag må här förbigås. Hvem som helst kan för resten utarbета sådana på egen hand.

Ur åtminstone tvänne synpunkter är denna pragmatism värd aktning och erkännande. Den har, som hvarje radikal nyhet — den kan godt kallas så, trots dess många, endast för fackmännen bekanta historiska förelöpare — dragit uppmärksamheten till och upplifvat analysen af dess tema, i detta fall ett af kunskapspsykologins intressantaste problem. En mera direkt förtjänst är att den i de flesta fall verkligen »klarar upp vårt tänkande» vid tillämpning på enskilda teoretiska diskussioner. Många af dem äro helt och hållet framsprungna ur någon praktisk fråga, hvars praktiska lösning är deras underförstådda ändamål. Men detta ändamål förloras ofta alldeles ur sikte under debattens förlopp. Här tillkommer det den pragmatiska metoden att ingripa i saklighetens intresse. Dessa fall äro ej sällsynta i filo-

¹⁾ Humanism, 1913, s. 8.

sofiska tankeutbyten, där de mer eller mindre praktiska utgångspunkterna äro långt vanligare än man i allmänhet föreställer sig.

Af mera tvifvelaktigt värde är den pragmatiska metodens andel med hänsyn till främjandet af den nya sanningsteorin. Men dess ansvar härutinnan är i verkligheten mindre än man vid en ytlig bekantskap med pragmatismen lätt förledes att tro.

*

En tanke, som utan tvifvel hör till pragmatismens ursprungliga anda och innebörd, är att *sanningens värde* väsentligen består i den praktiska nyttan af tron på sanna teorier med pragmatisk mening. En väsentlig förtjänst hos sanna omdömen såsom sådana är att de hjälpa sina innehafvare att i handling framgångsrikt fullfölja sina syften. Detta är redan inbegripet i satsen att kunskap är makt, hvilket är ett iögonenfallande drag hos sanningen och ter sig som en helt naturlig grund till dess höga herravälde. Men det har sin tillämpning endast på omdömen med pragmatisk mening. Känslan af att sanningens värde som praktiskt rättesnöre är det enda som gör den eftersträfvansvärd, ligger tydligen under redan ur-pragmatismens oförståelse för diskussioner med enbart teoretisk bärvidd.

Men sanningen kan ha sina frånsidor — den är ofta obehaglig och svårare att svälja än lögnen eller inbillningen, och i undantagsfall händer det att en falsk tro har lyckligare följder för den troende än en sann. I synnerhet det sistnämnda förhållandet ger upphof åt allvarsamma problem, som berörts af *Nietzsche* och många andra och som den senare pragmatismen delvis sysselsätter sig med. Att här granska detta spörsmåls alla förvecklingar, skulle dock föra oss från ämnet. I största korthet: så länge pragmatismen endast pekar på antingen det praktiska gagnet eller det goda i utilitaristisk mening såsom högsta måttstock för värderingen af äfven teorier och trosföreställningar, och sålunda mäter äfven värdet af det sanna som sådant med detta mått, står den på relativt

fast mark och med front ungefär åt samma håll som förut. Det är dock snarare en långt djärfvare underordning af den teoretiska normen, sanningen, under den praktiska, som karakteriserar hvad man numera mest menar med pragmatism. Därom några ord längre fram; till ämne för det följande har jag valt ut en särskild utvecklingsfas af den pragmatiska sanningsläran, som utgör en af de intressantaste förbindelserna mellan dess varierande versioner.

Det var fråga om att det sanna i regel är nyttigt som rättensnöre för vårt handlingssätt och att denna egenskap ensam konstituerar dess värde i pragmatistens ögon. James har vältaligt framhållit huru obegriplig mänsklighetens fruktan och vördnad för sanningen ter sig, så länge dennas praktiska betydelse förbises. Och till yttermera visso har denna egenskap, på olika sätt formulerad, af både honom och andra pragmatister pressats in i abstrakta definitioner af sanningens *begrepp*.

Problemet är i detta fall: hvad *menas* med »sanning»? Håller man sig till *common sense*, är frågan lätt att besvara. Sanningen är en sats' eller tros egenskap att vara sann. Och hvad som menas därmed beror på dess innehåll i hvarje enskildt fall. »Det är vackert väder i dag.» Vill någon verkligen veta hvad man menar med att kalla denna sats sann, så är det naturliga svaret: man menar att det *är* vackert väder i dag, ingenting vidare. Men lydde satsen »det är fult väder» eller »Kina har blifvit republik», så blir svaret på samma fråga: därmed menas . . . och en upprepning af *desse* omdömen.

Detta är att ta saken praktiskt. Den som ej förstår en sådan indirekt förklaring och kan tillämpa den på hvarje gifvet fall, är sällan hjälpt med mera direkta, abstrakta definitioner.

Filosoferna ha emellertid aldrig varit nöjda med denna lösning. Det finns en gammal definition, enligt hvilken sanning är det sannas öfverensstämmelse med verkligheten. Denna definition erbjuder vid närmare påseende ett rikt perspektiv af olika tolkningsmöjligheter, och dem ha filosoferna

mycket grundat öfver. Det ena förslaget efter det andra har befunnits otillfredsställande. Pragmatismen kom med ett nytt.

Sanning är, likasom osanning, en egenskap hos omdömen som sådana. Men om den i omdömet uttryckta trons väsen är handling, då måste sanningen väsentligen sammanfalla med en egenskap hos en handling.

Genom att handlingens lyckliga utgång, dess ändamålsenlighet eller goda konsekvenser, uppställdes som kvintessensen af omdömets sanning — ej endast som denna sannings enda förtjänst och värde — ingöts en ny mening i »öfverensstämmelsen» (på engelska *agreement*, som är mera elastiskt).

Exempel: mannen som gått vilse i skogen, tänker att en viss väg är den rätta, följer den och kommer hem, kallar sitt antagande sant, i det hans på grund af detta antagande företagna åtgärd ger det önskade resultatet. Och så är det öfverallt, hvarest teorier med pragmatisk mening uppställas och fullföljas. Om experimentet lyckas, är teorin sann. Är icke just denna *lyckliga utgång* det som innerst föresväfvar oss, då vi erkänna ett omdömes sanning? Är det ej sålunda ett slags själfbedrägeri att tillämpa detta predikat äfven på omdömen utan pragmatisk mening? Denna fråga är endast frågan om den extrema instrumentalismens berättigande i ny form. Ett lärorikt exempel äro de vetenskapliga hypoteser om naturens beskaffenhet, som af äfven många icke-pragmatister anses erhålla all den sanning de göra anspråk på, i och med deras förmåga att hjälpa oss till rätta i det praktiska lifvet. Deras brukbarhet är hela deras sanning. Men detta håller streck endast i samma mån som deras egentliga *mening* är den pragmatiska: »det är skäl för oss att handla så och så», snarare än »det förhåller sig så och så». Här bli de goda konsekvenserna af resp. hypoteser all deras sanning, äfven inför *common sense*, emedan deras ursprungliga *påstående* är endast »det har goda konsekvenser att tro så» (pragmatiskt, d. v. s. handla som om det vore så).

Sanningens upplösning i ändamålsenlighet, nytta eller goda konsekvenser kan sålunda fattas som endast en omskrif-

ning af resp. olika ytterlighetsgrader af »the pragmatist theory of meaning».

Denna sanningsdefinition har väckt ett oerhördt alarm. Nyttan af en tro varierar ju; den är olik för olika individer, den beror på hvilka ändamål man fullföljer, och ändamålen bero på hvad man vill. Allt detta är väl bekant för pragmatisterna och framhålles med eftertryck af demsjälfva. Nåväl, hvad blir det då af den ena, odelbara, eviga sanningen? En sats är absolut sann eller icke; *tertium non datur*. Huru skulle den då kunna vara, som pragmatisterna säga, mer eller mindre sann, ibland sann och ibland osann, på en gång sann för mig och osann för någon annan?

Man bör emellertid besinna, att redan den ofvan vidrörda reaktionen mot det ytliga ordtänkandet splittrar en sats' sanning i lika många skärffvor som den splittrar satsen själf. »Det är vackert väder i dag» är ett omdöme som ingalunda är rätt och slätt sant eller icke sant. Det kan vara sant beträffande vädret här, medan det icke gäller för vissa andra orter. »Det är roligt att dansa» är sant för en, osant för en annan, sant ibland och ibland icke, o. s. v. Alla veta hvaraf detta kommer: de anförda satserna äro mångtydiga; enhvar af dem innehåller ett flertal samtidiga eller alternerande omdömen, af hvilka några äro sanna, andra icke. Alltnog; man behöfver ej draga fram de pragmatiska bifasikterna för att spränga meningen och därmed sanningen af otaliga teoretiska formler. Den instrumentalistiska analysen endast varierar möjligheterna. Och i sin allra yttersta tillspetsning gör den alla teorier mångtydiga genom att alldeles se bort från deras föreställningselement. Saken är denna: för hvarje omdöme som har någon pragmatisk mening, gäller att i dess fulla sanning ingår en viss handlings ändamålsenlighet ¹⁾, men ju mer tanken på ett bestämdt syfte med handlingen förklaras oväsentlig och handlingen ensam afgörande, desto mer tenderar en sådan »tros» sanning att bli identisk med dess goda konsekvenser *öfver hufvud*. Om så-

¹⁾ Jfr. s. 265.

lunda den enda meningen med teorin om de tio budens gudomliga auktoritet är att de böra lydast, d. v. s. att det är »godt» öfver hufvud att lyda dem, så innesluter naturligtvis hvarje enstaka godt utslag af denna teoris tillämpning i praktiken en del af dess sanning; den visar sig i hvart och ett af dessa fall »såttillvida» sann — för att använda ett af James' favorituttryck.

Jag sade att den nya sanningsdefinitionen *kan* fattas på detta vis, och jag har valt en sådan tolkning emedan den är den enda som rättfärdigar de exempel, hvilka pragmatisterna pläga anföra i denna sak. Den synes mig också bäst förklara den psykologiska utvecklingen af detta sanningsbegrepp, hvars verkliga förhållande till den pragmatiska metoden och dess »theory of meaning» emellertid är långt ifrån klar för pragmatisterna själfva.

En sak som man ständigt måste minnas vid studiet af pragmatismen, är att den saknar en konsekvent terminologi; dess olika lärosatser få ej sammanställas med hvarandra sådana de te sig i sin yttre form; många af de skenbart största orimligheterna upplösas vid närmare granskning af deras mening, men därmed försvinner också oftast deras originalitet, och de krympa ihop till variationer af något gammalt tema.

Pragmatismens sanningsdefinition i ofvan framställd betydelse är som sagdt väsentligen en omskrifning af omdömesanalysen. Vanliga människor ha ingen användning för den, ty den fordrar ansträngd uppmärksamhet för att ej missförstås, och det är enklare att verkställa den pragmatiska operationen på själfva omdömet som förut, i stället för på dess »sanning»; resultatet blir detsamma: »a är b» betyder »handla som om a vore b», alltså »det är sant att a är b» betyder också »handla som om a vore b», eller, hvilket är praktiskt detsamma, »det är nyttigt (godt, ändamålsenligt) att handla som om a vore b». ¹⁾

En af pragmatisternas älsklingsatser, som, äfven den, har upprört många sinnen, är läran att en sats icke är af evighet sann eller osann, utan blir sann först genom verifikationen.

¹⁾ Jfr. s. 264.

Diskussionerna i detta ämne äro mest tomma strider om ord utan någon förnuftig betydelse.

Alltnog, praktisk är alltså den nya definitionen icke, d. v. s. sanningens begrepp blir ej lättfattligare genom den. Där- emot är den utmärkt anpassad för ett helt annat ändamål, nämligen att vid behof oförmärkt byta plats med en teori som ej längre rör definitionen af ett *begrepp*, utan gäller sannin- gens *kriterium*, som är en annan sak.

Enstaka antydningar om skillnaden mellan dessa tvänne ting förekomma väl i pragmatistisk text, men de drunkna i den stora sköna förvirringen. Och det ser ibland ut som om denna förväxling inginge i den besynnerliga definitionens hemliga mission. När James säger att en teori är »såttillvida sann», så ofta den, tillämpad i praktiken, ger något godt ut- slag, glider tonvikten allt för lätt öfver på ordet »sann», och därmed är den maskerade förskjutningen af hela problem- ställningen fullbordad.

Frågan är ej längre »hvad är sanning» utan »hvad är sant», på hvad kan man känna igen det sanna (i någon färdigt fast- ställd mening). Skillnaden är af en afgörande betydelse. En begreppsdefinition allena kan *aldrig* få någon kun- skapskritisk bärvidd. Om någon ej är tillfredställd med pragmatismens sanningsbegrepp, så är det bara att säga till: jag menar med »sanning» något annat, när jag använder detta ord. Den pragmatiska metodens anhängare kunna ifrå för att man skall intressera sig enbart eller främst för den prag- matiska sanningen, men ej fordra, att man skall hålla det pragmatiskt sanna för sant också i någon annan bemärkelse.

Men när pragmatisterna säga att de goda konsekvenserna äro *kriteriet* på en teoris sanning, så står man i stort sedt in- för följande två tolkningsalternativ: den sanning, hvars kri- terium det är fråga om, är just den strängt pragmatiska ¹⁾, och då inskränker sig hela nyheten till att de goda konsekven- serna af en teori äro kriteriet på att den har goda konsekven- ser, hvilket är en lika ofarlig som ointressant upplysning; eller också betyder »sanning» här något annat än den pragmatiska

¹⁾ Se s. 266, 267.

sanningen — och det är naturligtvis först i denna gestalt som hela teorin får någon betydelsefull mening.

Detta är den sanningsteori, som har inregistrerat pragmatismen inom den religionsvänliga »romantiken» i den moderna filosofin och som bland annat har återuppväckt *Kants* praktiska postulat ur deras aldrig helt igenmurade graf. Jag skyndar mig att framhålla att den ingalunda har sprungit fram endast ur en misstydning, med eller utan afsikt, af den oskyldiga definitionen. Den har flere rötter i James' förpragmatistiska filosofi, framför allt »*will-to-believe*»-läran som dock ej får kallas pragmatism. Will-to-believe och instrumentalism, jämte andra, mera originella drag mötas i F. C. S. Schillers »*humanism*»; denna Oxford-pragmatism är ett studium för sig — den skall här lämnas utan vidare kommentarier. Äfven inflytelser från andra håll ha bidragit till skapandet af den ryktbara kriterieläran. Någon följsats af den pragmatiska metoden är den däremot ej. Att göra instrumentalismen ansvarig för t. ex. påståendet att den jordiska välsignelsen af ett lif i tro på Gud är en rättmätig grund för denna tro med alla de förväntningar den innesluter, är omöjligt. Hvarje lycklig verkan af ett sådant lif betyder ur instrumentalistisk synpunkt på sin höjd, att tron är *så-tillvida* sann, ej mer.¹⁾ Och göres handlingsmomentet eller tron på handlingens godhet »öfver hufvud» till trons enda väsentliga mening, så förfaller hela frågan om specificerade förväntningar.

Det är därför en felaktig, ehuru ofta följd taktik, att söka »pressa» satsen att omdömet är en aktionsplan och drifva den pragmatiska metoden *in absurdum* för att beröfva den irrationalistiska kriterieläran dess förmenta stöd. Äfven sanningsväktaren *ex officio* kan lugnt nalkas den äldre, jag ville säga egentliga, pragmatismen i andra afsikter än att söka upp dess svagheter och »oskadliggöra» den. Hvad pragmatisterna själfva mena därom, är en sak för sig.

New York, december 1913.

¹⁾ Jfr. s. 267.